

ABF 16 maj 2018 Överföring – den totala situationen

*Du klagar över att du ropar och Gud tiger.
Du säger att du är instängd och att du är rädd
för att det är ett livstidsstraff
trots att ingen sagt något.
Betänk då att du är din egen domare
och din egen fångvaktare.
Du fånge, stig ut ur ditt fängelse.
Till din häpnad, finner du att
ingen hindrar dig.
Verkligheten utanför fängelset
är visserligen förfärande,
men aldrig så förfärande som din ångest
långt därinne i det låsta rummet.
Ta ditt första steg mot friheten,
Det är inte svårt.
Det andra steget är redan svårare.
Men låt dig aldrig besegras
av dina fångvaktare som
är din egen rädsla och ditt eget högmod.*

(Ur larmar och gör sig till av Ingmar Bergman)

För att förstå vad som är unikt med den kleinianska förståelsen av överföring behöver vi gå tillbaka till grundtanken i Kleins teori – den om de omedvetna fantasierna. Kortfattat ses de som drifternas mentala uttryck relaterat till det första objektet, modern och hennes kropp. Klein sammanfattar uppbyggnaden av den inre världen så här: ”Varje upplevelse av en yttre situation är sammanvävd med omedvetna fantasier knutet till ett objekt och varje enskild fantasi innehåller spår av den faktiska upplevelsen”. Så sammanflätade är den inre och yttre världen. Det omedvetna fantiserandet kan förstås som ett slags prisma, ett kalejdoskop, genom vilken vi upplever verkligheten och omfattar det vi ser och erfar. När det är som mest optimalt kan man beskriva det som ett slags pågående drömtänkande med en kontakt med olika parallella världar simultant. Men det kan också utgöras av mer låsta objektrelationsscenarier med en given utgång som upprepas och iscensätts i varje situation. En patient säger till mig under en timme efter tre års arbete: ”det som jag säger här, får finnas till”. Hon förmedlar att det råder en annan slags verklighet i det analytiska rummet, att hennes djupt personliga värld har en existens, ett eget berättigande i sig, och att denna värld är meningsbärande. Freud kallar denna verklighet för den psykiska realiteten och menar att den har en motsvarande inre logik som den materiella verkligheten. Det som är psykoanalytiskt relevant är inte om de omedvetna fantasierna kan förstås som olika föreställningar i motsats till de mer realistiska bilderna utan det är dess rörlighet och kontakt med den psykiska realiteten – det som är djupt meningsfullt relationellt och moraliskt - som är kärnan.

Klein betonar att när man nystar upp detaljerna i överföringen är det viktigt att tänka i termer av *totala situationer*. Som Freud tänker hon att överföringen är vårt sätt att minnas det förflutna med tillägget att den även omfattar de omedvetna fantasierna kring objektrelationer med dess ångest och försvar. Teorin om det omedvetna fantiserandet för med sig att överföring i detta perspektiv varken kan betraktas som en direkt upprepning av faktiska objektrelationer eller som en gestaltning av tidigare objektrelationer, färgade av omedvetna fantasier. Snarare ses överföring i den kleinianska traditionen som de fantiserade relationerna som *pågår nu*. Samma sak gäller för analytikerns receptivitet och närvaro. Med Bions ord: ”Den psykoanalytiska observationen handlar varken om vad som har hänt eller vad som kommer att hända, utan om vad som händer”. Om vi går tillbaka till patienten. Vardagliga rapporter, under en psykoterapitimme, berättelser om olika relationer och aktiviteter, ger förstås en bild av patientens problemområden och jagstyrkor, men framförallt utgör de

möjliga ingångar och ledtrådar till att förstå hela det känsloladdade som rör sig i överföringsrelationen till psykoterapeuten. Överföring är det levande uttrycket för patientens fantiserande, av hennes sinness tillstånd, av de omedvetna narrativ som formar hur hon tänker, upplever, känner och agerar.

Betty Joseph, en brittisk psykoanalytiker som har utvecklat Kleins tankar vidare, beskriver den totala överföringen som ett slags ramverk där det finns en pågående rörelse och aktivitet. Allt sammantaget som patienten berättar om sig själv och andra, i drömmar och återgivning av händelser, i nutid och dåtid, gestaltar överföringen som en delad, levande erfarenhet mellan analysand och analytiker. Det är i överföringen som patienten genom sina fantasier "skriver in" och "lever" sina erfarenheter. Det är denna process som är föremål för vårt lyssnande. I detta perspektiv beskriver Betty Joseph att alltför snabba kopplingar till patientens historia kan leda bort från verklig förståelse och fjärma patient och analytiker från den emotionella hettan i stunden. Analytikerns uppgift är inte att först lyssna till vad analysanden säger om sig och andra, och därefter dra implikationer av detta till överföringen. Det är inte ett lyssnande utifrån ett "här-också" perspektiv utan snarare handlar det primärt om ett "inifrån-lyssnade", hur analysandens berättelse direkt griper in i den pågående överföringen och motöverföringen mellan analytiker och analysand i ett "här-nu". Även om det förstås också för kleinianer är viktigt hur upplevelsen av relationer med primärobjekten sett ut ur patientens perspektiv lär vi känna patientens historia genom den levda erfarenheten i överföringen och motöverföringen.

Om analytikerns uppmärksamhet är alltför mycket riktad åt innehållet i materialet, i associationerna, kan analytikern leva ut patientens försvarssystem, med den följd att patienten kanske når intellektuella insikter, men där verklig förändring inte riktigt sker. Betty Joseph illustrerar detta med material från en patient, som talar om hur hon försummade sitt barns behov av tillgivenhet. Patienten förmedlar inte bara en berättelse av den nuvarande relationen mellan henne som mor till sitt barn eller ett historiskt narrativ om patienten och den faktiska mamman, utan skildringen rör också hur hon i sitt inre upplever att analytikern behandlar henne. Berättelsen som vecklar ut sig är huruvida patienten känner sig försummad av en oförstående analytiker eller om den förmedlar vad analysanden gör med analytikern i sitt inre; analytikern som får representera barnet som avvisas av analysanden/modern. Att för snabbt försöka dra

paralleller från mor-barn relationen till analytiker-analysandrelationen menar Betty Joseph kan skapa en skenbar kontakt, som kan se ut som att analytikern ”förstår” materialet och patienten, men i själva verket bävar analytikern för att i överföringen träda in och bära den mer omskakande rollen av *att vara* den ”oförstående modern”. Ett annat kännetecken på överföring som en total situation är som vi har sett i Davids kliniska vinjett att analytikern inte enbart representerar ett föräldraobjekt, ett överjag eller olika självaspekter, som kan spåras till direkta referenser till analytikern, utan analytikern kan också komma att bära delar av patientens sinnesstämning eller olika inre aspekter som behov, omsorg eller djupt problematiska delar som av olika skäl måste hållas borta.

Till skillnad från Klein, som betraktade motöverföring som analytikerns problematik, är Betty Joseph starkt influerad av Bions tankar om att det psykoanalytiska arbetet handlar om att som analytiker sträva att vidga den egna emotionella tillgängligheten för patientens inre, såväl för de sidor av patienten som vill förstå, som de delar av personligheten som räds djupare förståelse eller till och med attackerar det som är meningsbärande. Om du inte kan bära det som väcks i ditt inre, hur ska du då kunna hjälpa patienten med dennes inre liv, har Betty Joseph frågat sig i en intervju för Melanie Klein Trust. De krafter som illustreras och förmedlas i patientens agerande och omedvetna press på att analytikern ska agera eller tänka om patienten på ett speciellt, givet sätt kan vara den rikaste källan till förståelse av patientens fantasier, inre objektrelationer och historia. Fantasierna får ett ännu tillgängligare och mer direkt uttryck om man som analytiker kan stanna upp vid dialogen ”ögonblick för ögonblick” och försöka förstå skiftningarna i kontakten. Betty Joseph kan i dessa lägen göra karaktäristiska början på sina interventioner:” Du önskar att jag tyckte att ... “eller” du skulle önska att jag tänkte eller sa så eller så...” Det hon här försöker sätta ord på är egentligen projektiva identifikation. Vår egen motöverföring är det känslspröt, vi har att uppfatta vad som pågår i samspelet. Det är vårt kroppsliga membran. Man skulle kunna säga att Betty Joseph manar oss att sätta *formen* för kommunikationen, det som sägs *bortom* orden, framför *innehållet*, det som sägs *med* ord, men framförallt att lyssna på rörelsen mellan orden och känslan.

Medvetenheten om den egna motöverföringen hjälper en att förstå vad som behöver tolkas och när det bör göras, skriver Racker, som har skrivit om motöverföring. Om vi går tillbaka till det lilla barnet som inte kände sig förstådd och den oförstående

mamman kan analytikern när hon inom sig på huden upplevt en dissonans i kontakten, ställa sig vid sidan av och observera vad som pågår inom henne och mellan dem två. Associationer, infall, allehanda reaktioner kan utgöra en kompass för ett förslag till en tanke som kan prövas med patienten hur det kan kännas att ha en missförstående, stängd mamma i analytikern som inte når fram till barnet/analysanden på rätt sätt.

Överföringssituationen – en ”dialog präglad av förvanskningar”- kännetecknas av frestelsen av att låta de primitiva introjekten få företräde framför ett mer nyanserat och rörligt sätt att uppfatta objektet. Begären hos patienten (och psykoanalytikern) kan riskera att analysen förfaller till en verklig, konkret situation. Strachey beskriver detta dilemma med följande ord: ” ... patienten befinner sig hela tiden på randen av att omvandla det verkliga yttre objektet (analytikern) till ett arkaiskt objekt; det vill säga han befinner sig på randen av att projicera sina primitiva introjekt på denne”. Det gemensamma analytiska arbetet går ut på att granska den position analytikern ges av att fungera som det Strachey benämner som hjälpöverjag för analysanden genom att pröva överföringsbildernas grund med de svar och reaktioner som väcks och skapas i analytikern. Det kan vara på sin plats att lyfta fram att Klein menade att reaktioner från det yttre objektet/modern är avgörande för att bygga upp och säkerställa det inre goda objekts plats i den inre världen, som bidrar till tillit till sig själv och omgivningen. Man kan ha invändningar att det i den kleinianska traditionen läggs alltför stor vikt vid överföringstolkningar som väg till psykisk förändring. Men som jag ser det är det avgörande momentet analysandens uppmärksamhet och granskning av hur de inre bilderna, känslorna, konflikterna som härstammar från patientens inre, kan bäras och arbetas med inom analytikern för att sedan ges tillbaka i ”en annan form” än den som är ekvivalent med de inre farhågorna. Det omskakande momentet i en tolkning är när analysanden blir varse att analytikern *inte* uppträder som de inre objekten kräver. Det är det arbetet som gör det möjligt att överväga de inre fantasiernas giltighet eller om de kan behöva modifieras och nyanseras.

Barometern på tillgängligheten för en patients inre är alltså kontakten med den egna motöverföringen. Det kan tyckas vara en konst att kunna försätta sig i ett tillstånd, där vi i vårt lyssnande gör oss mottagliga för den påverkan som analysandens berättelse har på oss – ett narrativ där gränsen mellan det närvarande och förflutna, förbindelsen mellan fantasi och realitet, inre och yttre, medvetet och omedvetet är uppbruten, men det har nog med tillit och tolerans för ovisshet att göra, det som Bion kallar för

”negative capability”. Racker sammanfattar analytikerns motöverföring som att den: ”... inbegriper totaliteten av analytikerns psykologiska respons”, vilken förutsätts ha en resonans i analysanden. Heimann som 1950 skrev sin klassiska artikel ”On countertransference” är inne på liknande tankar när hon betraktar analytikerns motöverföring som ”analysandens skapelse”, och därmed ett instrument för analytikern att förstå patientens inre och interaktionen i rummet.

Racker beskriver arbetet i motöverföringen som rörelsen mellan två former av identifikationer som han kallar för den konkordanta och komplementära motöverföringen; den med analysandens själv (barnet som inte känner sig förstådd) och den med de inre objekt som analysanden identifierar sig med (den oförstående, otillgängliga mamman i vårt exempel) . Mot bakgrund av överföringens karaktär med dess rörelse och skiftningar behöver tolkningen för att kunna tas emot ha resonansbotten i patienten och omfatta dennes specifika inre situation. Interventioner i allmänna formuleringar, som till exempel slentrianmässiga, överföringskopplingar typ här-också”, eller ”med mig-också” som inte har ett fäste i analytikerns omedelbara känslomässiga interaktion med patienten, kan just vara uttryck för att analytikern undviker verklig kontakt och förståelse. Genom att lyssna till och observera hur patienten tar emot vår tolkning, kan vi skifta vår uppmärksamhet och ändra rörelsen i lyssnandepositionen (Faimberg Listening to listening).

Samtidigt som vi lyssnar på analysandens material gör vi det utifrån en integrerad arsenal av erfarenhet som vi har med oss från våra egna terapier, olika teorier och uppskattade handledare och auktoriteter. Racker skriver att analytikerns objektivitet består i huvudsak av en speciell attityd till vår egen subjektivitet och motöverföring. I vissa moment kan vi inte upprätthålla ”objektiviteten” inom oss utan en av rösterna tar över. Racker ser två faror längs kontinuumet objektivitet-subjektivitet; det neurotiska idealet av objektivitet där analytikern inte ser sig som deltagare i samspelet med patienten lånar sig till bilden av en ”fullbordan av myten om analytikern utan ångest eller vrede” (”the sane analyst”). Den andra neurotiska extremen är bilden av att ”drunkna” i sin egen motöverföring. Sann objektivitet, är enligt Racker, baserat på en form av inre klyvnad, som möjliggör för analytikern att ha sig själv (sin egen motöverföring och subjektivitet) som föremål för sin kontinuerliga observation och analys. Det som då kan skapas är ett triangulärt utrymme. Man kan beskriva det som en simultankapacitet, att förmå vara deltagande i ett skede och parallellt observera vad som

pågår inom den egna sfären. När två världar och olika perspektiv kan förenas, ryms möjligheten till framväxten av ett gemensamt tredje utrymme utan att den egna individualiteten eller relationen hotas. Psykoanalytiskt arbete handlar om att återupprätta den brustna tredje positionen när den går förlorad, att erinra sig om att analys handlar om att reflektera över analysen. Detta observerande vilar i en förmåga att kunna stå ut med att vara betraktad utifrån. /Britton/

Om de roller som analytikerna identifierar sig med i patientens inre scenarier går under jorden och inte uppmärksammas finns risk att olika mer låsta lägen uppstår. Om vi tenderar att identifiera oss för starkt med analysanden finns risk för utvecklandet av ömsesidiga illusoriska, narcissistiska kokonger av typen ”vi två som förstår varandra” och ett förläggande av de destruktiva aspekterna utanför det analytiska paret. Ett exempel på detta är det Britton kallar för oidipala ömsesidiga illusioner, som gemensamt vidmakthålls av det analytiska paret. Britton exemplifierar detta med Jung- och Sabina Spielreinrelationen och deras gemensamt delade fantasi om ett barn, som de kallade ”Sigfried”. Tanken hos Britton är att det analytiska paret gemensamt lever ut fantasin om att vara den ideala partnern för varandra, som har grund i en fantasi hos var och en om att ta den ena förälderns position i den oidipala triangeln. Den psykoanalytiska dialogen handlar om att gemensamt frigöra sig från ömsesidiga antaganden som paret har om varandra, om att sörja de olika idealbilder som respektive part står för.

Ett exempel på annan typ av räddningsfantasi är lockelsen att analytikern *är* det ”goda objektet” och därmed iscensätts en gemensam illusion om att vara ett mer fullkomligt objekt än vad patienten har erfarit med sina primärobject. En konsekvens är att det inte sker en genomarbetning av smärtan i skulden i enlighet med den depressiva positionen utan det analytiska paret vidmakthåller en klyvnad och upprätthåller den schizoparanoidea positionens föreställning om fruktan för skulden. Skulden är placerad i förflutna objekt, föräldrar eller tidigare behandlare. Har vi däremot en benägenhet att identifiera oss för starkt med analysandens inre objekt kan det bygga in ett avstånd och en känsla hos analysanden om att inte vara förstådd och upptagen i analytikerns sinne. En falsk föreställning upprättas om ”the sane analyst och the in-sane patient”, där idén om kuren som bot vidmakthålls.

Om man är uppmärksam är det inte ovanligt att lägga märke till skiftningar i kontakten med analysanden mellan timmar, men också under en och samma timme. Det kanske känns som att det har uppstått ett avstånd i kontakten, kanske börja vi tänka på annat. Eller så blir vi överinvolverade och märker att vi tar parti i olika inre relationskonfigurationer. I den första positionen läget vi märker till att vi börjar distansera oss, blir observerande, men tappar inifrån-lyssnandet. I det andra läget är faran att vi blir för delaktiga och förlorar länken till vårt eget tänkande. Parallellt med att skapa en länk till analysanden strävar vi i det analytiska arbetet att upprätthålla förbindelsen till vårt eget tänkande, som kan rymma alltifrån privata reaktioner till vårt förhållande till teorier, kolleger och auktoriteter. Detta bakgrundssorl bemängt med för oss olika objektrelationer representerar för patienten det okända, den andre. Toleransen för närvaron av det ovissa, det okända samtidigt som dialogen får fortsätta, beskriver det triangulära utrymmet som jag nämnde om tidigare, där det subjektiva kan få form och mening. Arbetet handlar om att införliva "utifrån-lyssnandet" som en möjlighet till förståelse om vad som pågår i samspelet med analysanden.

Den analytiska dialogen kretsar kring polerna mellan rädslan för det bestående och skräcken för det okända, det man inte kan veta något om. Man kan säga att rörelsen handlar om en tolerans för tvetydighet. Bion skriver att analytiskt arbete bedrivs i rörelsen mellan tålamod och inre trygghet ("patience and security"), där den senare hör den depressiva positionen till. Tålamodet består i att vänta och stå ut med ovisshet och osäkerhet innan ett mönster fallit ut, som kan tolkas. När tolkningen formuleras inom en och levereras faller mönstret samman igen och man ställs åter igen inför ovisshet och osäkerhet. Bion menar att ett tolkningsarbete förutsätter att analytikern passerat båda dessa stadier – tålamod och trygghet. Båda positionerna handlar om att kunna lämna över sig, dels i att härda ut i att inte förstå, dels i att lämna över sig till att lita till att man erfarit något som i stunden är sant. Denna psykiska sanning måste sedan tålas att prövas om och om igen – ett arbete som aldrig avslutas.

